

DIREKTIIVISEKVENTSID ISA JA TÜTRE SUHTLUSES: JUHTUMIANALÜÜS

Andriela Rääbis

Ülevaade. Artiklis uuritakse direktiivisekventse isa ja viieaastase tütre vestluses. 42-minutilise suhtluses, mille käigus meisterdati paberist ninasarvikut, esitas isa 92 ja laps 15 direktiivi. Uurimuses järgitakse suhtluslingvistika põhimõtteid ning kasutatakse vestlusanalüüsi mõisteid. Analüüsitakse direktiivivooru konstrueerimisel kasutatavaid lingvistilisi ja mitteverbaalseid vahendeid ning uuritakse, missugused tegevused direktiivile eelnevad ja järgnevad.

Naabruspaari esiliikmena väljendavad direktiivid käske, palveid, keelde, juhiseid, ettepanekuid ja pakkumisi. Kesksed vormistusvõtted on modaalsed konstruktsioonid ja käskiv kõneviis. Artiklis keskendutakse sellele, kuidas direktiivi vormistus mõjutab järelliikme valikut: erinevalt vormistatud esiliikmed kutsuvad süstemaatiliselt esile eri tüüpi järelliikmed. Käskivas kõneviisis direktiiv täidetakse mitteverbaalselt, muul viisil vormistatud direktiivide eelistatud järelliikmeks on nõustumine.

Direktiivid on järelliikmeks küsimusele või ettepanekule, väljendades nõustumisi, lubamisi, palveid, keelde, juhiseid ja ettepanekuid.*

Võtmesõnad: suhtluslingvistika, vestlusanalüüs, lapsekeel, naabruspaar, direktiiv, eesti keel

1. Sissejuhatus

Artiklis uuritakse direktiivisekventse isa ja viieaastase tütre suhtluses, kasutades vestlusanalüüsi baasmõisteid ja järgides eeskätt suhtluslingvistika põhimõtteid. Tegu on juhtumianalüüsiga (ingl *case study*; vt Schegloff 1987). Direktiivi all mõistetakse tegevust, mille eesmärk on vestluskaaslase mõjutamine tegutsema teatud viisil või ühise tegevuse kavandamine. Vaadeldakse, kuidas kõnelejad direktiivivooru konstrueerivad ja direktiivi kui tegevuse läbi viivad. Keskendutakse sellele, kuidas vestluskaaslane direktiivile reageerib, ning otsitakse seoseid direktiivi

* Artikli valmimist on toetanud Euroopa Regionaalarengute Fond Eesti Arvutiteaduse Tippkeskuse kaudu, Eesti Teadusfond (grandid nr 7492, 7503 ja 8558), Haridus- ja Teadusministeerium (sihtfinantseeritav teema SF0180078s08).

vormi ning järelliikme tüübi vahel. Analüüsitakse nii verbaalset kui mitteverbaalset suhtlust.

Uurimismaterjaliks on 42 minuti pikkune videosalvestus suhtlusest, mille käigus isa ja tütar meisterdavad paberist ninasarvikut. Ninasarvik tuleb välja lõigata teatri kavaraamatust, antud on ka tööjuhised. Samas toas viibib ka ema, kes korraks vestlusele sekkub. Dialog on transkribeeritud vestlusanalüüsi transkriptsiooni kasutades.¹

Direktiive on lingvistikas palju käsitletud, kuid enamik uurimusi lähtub kõneaktiteooriast, analüüsides üksikuid voore ilma konteksti arvesse võtmata. Vestlusanalüüs näitab, et suulise suhtluse oluline omadus on organiseeritus järjenditena ehk sekventsidenähtena (ülevaateid vestlusanalüüsi kohta vt nt Liddicoat 2007, Sidnell 2010, eesti keeles Hennoste jt 2001, Kasterpalu, Gerassimenko 2006). Järjendiliigenduse keskne mõiste on naabruspaar – esiliikmest ja järelliikmest koosnev kahe vooru järjend. Esiliige ja järelliige on eri kõnelejade esitatud ning paiknevad ideaaljuhul kõrvuti (Schegloff, Sacks 1973: 295–296). Järelliikme puudumisel osutab esimene kõneleja mingil viisil selle ootusele, nii võib ta pidada pausi, korrata esiliiget, lisada sellele midagi juurde, pakkuda oletatavat vastust jne (Drew 1984, Schegloff 1990).

Järelliige võib olla valitud kahe võimaluse hulgast, nt palvele võidakse vastata nõustumise või keeldumisega. Seda valikut juhivad eelistusjärjestus: üks neist valikutest on eelistatud, teine mitte. Vestlusanalüüsis ei viita eelistuse mõiste suhtlejate psühholoogilistele motiividele, vaid pigem konkreetsete tegevustega seotud voorude kujundamisele. Eelistatud ja mitte-eelistatud järelliikme keeleline vormistus erineb süstemaatiliselt. Mitte-eelistatud voor lükatakse edasi, kujundatakse mitmeti tõlgendatavaks või keerukamaks, varustatakse seletusega (vt Pomerantz 1984, Sacks 1987 [1973], Schegloff 2007: 63–73). Mitte-eelistatud võib olla ka naabruspaari esiliige, nt palve, mida samuti põhjendatakse, pehmendatakse või lükatakse edasi (Schegloff 2007: 81–96).

Suhtluslingvistika (ingl *interactional linguistics*) on kujunenud lingvistilise antropoloogia, vestlusanalüüsi ja funktsionaalse lingvistika baasil (vt nt Couper-Kuhlen, Selting 1996, Ochs jt 1996, Hakulinen, Selting 2005, eesti keeles Keevalik 2002). Suhtluslingvistika huvitab see, missuguseid keelelisi vahendeid kasutatakse konkreetsete vestlusstruktuuride väljendamiseks ja suhtlusfunktsioonide täitmiseks; teisalt aga see, missugune suhtlusfunktsioon või vestlusstruktuur on väljendatud konkreetsete lingvistiliste vormide ja nende kasutusviisi kaudu (Couper-Kuhlen, Selting 2001). Vestlusanalüüsiga võrreldes on suhtluslingvistika rohkem keskendunud keelele.

Lapsekeelt ning lapsega suhtlemist ei ole Eestis seni vestlusanalüüsi ega suhtluslingvistika meetodil kuigivõrd uuritud. Mariliis Malahhov (2011) on analüüsinud lasteaiaste suhtlust, esimeses versioonis valminud on algklassitunde käsitlev uurimus (Mihkels 2011).

¹ Vt <http://www.cl.ut.ee/suuline1/suulisekorpus/> (15.12.2011).

2. Direktiivide uurimisest

John Searle'i (1976, 1979) kõneaktide klassifikatsiooni järgi on direktiivid aktid, millega ütleja soovib panna adressaati midagi tegema. Direktiivide kategooriasse kuuluvad Searle'i (1979: 5) järgi palved, korraldused, käsud jms. Ka Marjorie Goodwin (2006: 517) defineerib direktiive kui väljendeid, mis on suunatud sellele, et panna keegi midagi tegema. Nii Searle'i kui Goodwini järgi on palved direktiivide üks liik. Mõned uurijad on palved ja direktiivid eristanud, nt Alexandra Craven ja Jonathan Potter (2010) iseloomustavad palvet kui tegevust, millega üks osaleja palub teisel midagi teha, ning direktiivi kui tegevust, millega üks osaleja käsib teisel midagi teha. Niisuguse lähenemise järgi projitseerib direktiiv järgmise relevantse tegevusena täitmise, palve aga aktsepteerimise.

Paljude direktiive käsitlevate uurimuste eesmärk on viisakusstrateegiate uurimine ja võrdlemine eri kultuurides, lähtudes Browni ja Levinsoni (1987) viisakusteooriast (nt Blum-Kulka 1987, Fukushima 1996, Márquez Reiter 2000, Law 2009). Sealjuures ei analüüsita kõnesituatsiooni kui tervikut, vaid üksikuid voore. Uurimismaterjal on sageli kogutud rollimängudes. Need uurimused näitavad, et kõneakti sooritamine põhineb universaalsetel pragmaatilistel printsiipidel, mille rakendusviis ja kasutuskontekst võib kultuuriti erineda.

Susan Ervin-Tripp (1976: 29) esitab direktiivide hierarhia otseste–kaudsete direktiivide skaalal ja väidab, et valik oleneb kõneleja ja adressaadi võimusuhetest. Niisugust lähenemist on edasi arendanud ka nt Marjorie Goodwin (1990) ja Leah Wingard (2006).

Palvete otsesemaid ja kaudsemaid variante on käsitletud Traci Curl ja Paul Drew (2008), kes ei lähtu viisakusest ega võimusuhetest, vaid otsivad seoseid voo ehituse ja lokaalse konteksti vahel. Nad väidavad, et palve tüüp valitakse lähtudes esiteks sellest, kas palve esitajal on õigus eeldada palve täitmist, ning teiseks sellest, kuidas palve esitaja hindab vastuvõtja võimalust palvet täita. Palvete lingvistilisele ehitusele on keskendunud ka Trine Heinemann (2006). Carmen Taleghani-Nikazm (2006) on uurinud palvesekventse saksakeelses suhtluses.

Ka lapsekeeles esinevaid direktiive on uuritud nii kõneaktiteooriast lähtudes kui ka empiirilisel ja kaasnevat tegevust arvesse võttes.

Browni ja Levinsoni viisakusteooriast lähtuv laste direktiivide uurimine on näidanud, et tüdrukud püüavad nägu ohustavaid akte pehmedada, poisid kalduvad aga otsesemad olema (Andersen 1990, Gleason 1987). Karin Aronsson ja Mia Thorell (1999) on analüüsinud direktiive laste rollimängus, keskendudes sellele, kuidas direktiivid kajastavad soolisi stereotüüpe ja vanuselisi hierarhiaid. Erica Hulsi, Anne-Lies van de Peppeli ja Carel van Wijki (2007) ning Cheung-Shing Sam Leungi ja Lornita Wongi (2009) uurimused näitavad, kuidas laps omandab direktiivide kasutamise.

Järjest rohkem ilmub uurimusi perekondlike argivestluste kohta, milles käsitletakse terviklikke direktiivijärjendeid ja nende seoseid kaasneva tegevusega (nt Wootton 1981, Goodwin 2006, Aronsson, Cekaite 2007, Craven 2010, Craven, Potter 2010).

Eesti dialoogiaktide tüpoloogias EDiT (Hennoste, Rääbis 2004), mis baseerub reaalse suhtluse mikroanalüüsil ning mida on kasutatud institutsionaalsete dialoogide märgendamisel, on direktiivsete naabruspaaride esiliikmeteks soov, ettepanek, pakkumine, palve oodata ning muu (direktiivsetest naabruspaaridest

infodialoogides vt Hennoste jt 2003, Gerassimenko jt 2010). Soovid (mis hõlmavad ka käsud ja palved) väljendavad kõneleja vajadust või tahet midagi saada või tahet, et partner midagi teeks. Infodialoogides ootab soov vastuseks infot. Ettepanekud ja pakkumised ootavad partnerilt nõustumist või tagasilükkamist. Pakkumine lähtub endast (*tulen homme läbi*), ettepanek partnerist või mõlemast osalejast (*helistage homme; võime nimed kirja panna*). Soovid nõuavad alati vahetut täitmist ja on seotud dialoogi edasiarenemisega. Pakkumised eeldavad üldjuhul vahetut täitmist, ettepanekud aga ootavad tüüpiliselt mingit tegutsemist tulevikus, väljaspool antud dialoogi.

Direktiive eesti argivestlustes on analüüsinud Helle Metslang (2004), kes on leidnud, et käske ja teisi direktiivseid akte väljendatakse enamasti imperatiivvormis verbi ning käsklause abil, ilma pehmemdamata. Direktiivsuse väljendamiseks on aga ka arvukalt muid viise, nt konditsionaal, modaalverbid, küsilause jms. Konditsionaali kasutamist ettepanekute, soovide ja palvete pehmemdamiseks on uurinud Karl ja Renate Pajusalu (2004: 264–266). Helena Teemets (2010) on EDiT-ist lähtudes käsitlenud ettepanekuid ja pakkumisi eesti argidialoogides. Tiia Tulviste (2001) on uurinud direktiive emade ja kuueaastaste laste suhtluses kahe konteksti näitel, söögilauavestluses ja pusle kokkupanemisel, ning leidnud, et esimeses kontekstis kasutasid emad oluliselt rohkem käitumist reguleerivaid direktiive (nt *ära söögi ajal laula*), teises aga tähelepanu juhtivaid direktiive (nt *vaata see käib sinna*). Käesolevas töös käsitletav situatsioon on võrreldav pusle kokkupanemise kontekstiga: lapse tegevusel on kindel eesmärk.

3. Analüüs

Analüüsitavas vestluses on 108 direktiivi, neist 92 esitas isa, 15 laps ja ühe ema. Paljud direktiivid tulenevad tööjuhendist: isa loeb seda, uurib jooniseid ning juhendab last, vahendades sellega juhendi koostaja antud direktiive. Samal ajal täidab ta ka ise juhendis olevaid direktiive. Osalusraamistikus (vt Goffman 1981 [1979]) on seega peale vahetute osalejate ka autor, kelle valitud mõtteid ja sõnu esitatakse.

Vaadeldavad direktiivid väljendavad käske, palveid, ettepanekuid, pakkumisi, keelde, juhiseid, lubamisi, nõustumisi. Nad esinevad vestluses nii naabruspaari esi- kui järelliikmena.

3.1. Direktiivid naabruspaari esiliikmena

Naabruspaari esiliikmena esitas isa 81, laps 11 ja ema ühe direktiivi.

Vaatleme esmalt, kuidas need direktiivid on vormistatud (tabel 1). Kesksed on modaalsed konstruktsioonid (*s=sa pead liimi tooma.*) ja käsklused (*nii, sina võta siin niikaua see.*). Vähem kasutatakse modaliseerimata väitlauseid, mis on mitmuse 1. isikus (*liimime kohe.*), ainsuse 2. isikus (*pärast paned siia liimi vahele.*), ainsuse 1. isikus (*hhhhh tead mina lähen ja lõikan ned noaga: ned augud siia sisse.*). Kolm direktiivi on vormistatud küsilausena (*kas nüüd paneme 0.7 sarve kokku või.*), üks verbita fraasina (*see ka.*). Direktiivid on käskivas ja kindlas kõneviisis, tingivat kõneviisi (mis on sage institutsionaalsetes dialoogides, vt Gerassimenko jt 2007) ei kasutata.

Tabel 1. Naabruspaari esiliikmena esinevate direktiivide vormistus

Vormistusviis	Isa	Laps	Kokku
Modaalset konstruktsiooni sisaldav väitlause	37	1	38
Käsklause	25	5	30
Väitlause mitmuse 1. isikus	11	5	16
Väitlause ainsuse 2. isikus	2	–	2
Väitlause ainsuse 1. isikus	2	–	2
Küsilause	3	–	3
Verbita fraas	1	–	1
Kokku	81	11	92

3.1.1. Käsklause (käskiv kõneviis)

Helle Metslang (2004) on leidnud, et eesti argivestlustes on imperatiiv peamine vahend käsu väljendamiseks. Ka minu materjalis oli käskiv kõneviis direktiivide sagedane vormistusvahend: isa kasutas seda 25 korda, laps 5 korda. Enamasti esitatakse direktiiv paralleelselt verbaalselt ja mitteverbaalselt: isa osutab sõrmega kujundile, paneb raamatu lapse ette, ulatab liimitava detaili lapse poole, laps tõstab näidatava asja üles jms. Käskivas kõneviisis direktiivid väljendavad käske, palveid (nende vahel ei ole selget piiri) ja keelde. Eelistatud järelliikmeks on kõikidel juhtudel tegevus.

Vaatleme kõigepealt isa algatatud direktiivisekventse. Laps reageerib isa direktiivile järgmistel viisidel.

Keskne on, et laps teeb soovitud tegevuse, järelliige on seega mitteverbaalne.

Mõnikord eelneb järelliikmele vahesekvents: kui laps ei saa direktiivist aru, algatab ta paranduse ning teeb soovitud tegevuse pärast paranduse läbiviimist. Näites (1) annab isa lapsele korralduse järgmine detail välja lõigata. Käsk *`sina võta siin `niikaua `see* ei ole üheselt mõistetav ning laps algatab paranduse deiktikuga *see*, osutades samal ajal detailile raamatus. Isa viib paranduse läbi ja jätkab direktiivi: *`lõika `see `välja*. Laps hakkab laualt kääre otsima, osutades valmisolekule direktiivi täita. Isa esitab küsimuse direktiivi täitmise võimalikkuse kohta (*`käärid sul `on*). Laps ei vasta küsimusele, ohkab ja hakkab lõikama, täites seega direktiivi mitteverbaalselt.

- (1) I: **nii, `sina võta siin `niikaua `see**, ((I pöörab raamatu lehte))
 (6.2) ((mõlemad pööravad raamatu lehti))
 L: `see. ((L näitab sõrmega raamatus olevale detailile))
 I: `see, (.) **`lõika `see `välja.**
 (1.8) ((L vaatab laual otsivalt ringi, liigutab kätt laua kohal, võtab käärid))
 I: `käärid sul `on
 (3.2)
 L: ((ohkab))
 (0.7)
 I: `nii, `mina käin ((L hakkab lõikama)) (.) noaga natukene `lõikamas.

Kui laps ei täida direktiivi isa soovitud viisil, loob ta konteksti järgmisele direktiivile (näide 2). Isa kordab direktiivi tugevamal kujul (*hoia=oia`kõvasti*) või lisab seletuse (*vajuta`siit, kahelt`poolt*) (korratud direktiivide kohta vt Craven, Potter 2010). Kui laps on direktiivi täitnud, annab isa tema tegevusele hinnangu.

(2) I: *`nii, (.) näed, (1.8)* ((I näitab L-le oma tükki)) **nüd vajuta need`kinni.**

(8.1) ((I hoiab paberitükki käes, L vajutab, võtab käe ära))

I: **vajuta`siit, kahelt`poolt.**

(7.3) ((L vajutab, võtab tüki enda kätte))

I: *`vot nimodi.*

(3.9) ((L hoiab tükki enda käes, I vaatab seda))

I: **hoia=`kinni. (0.4) hoia=oia`kõvasti.** (0.4) voh, (0.8) nüd`jäeb.

Järgnevalt vaatleme lapse algatatud direktiivisekventse.

Laps kasutas käskivas kõneviisis ainult verbi *vaata*. *vaata* on suulises suhtluses sageli partiklistunud, sel juhul on ta tihti ka lühenenud (Keevallik 2003, 2005). Analüüsitavas vestluses kasutatakse verbi *vaata* otseses tähenduses: see ei ole lühenenud (vahel on isegi rõhuline) ning samal ajal näidatakse ja/või seletatakse, mida vestluskaaslane peaks vaatama. Kui isa *vaata* on alati seotud juhistega edasiseks tegevuseks, siis laps näitab midagi, mida ta on teinud.

Sekvents jätkub järgmistel viisidel:

- isa reageerib nii verbaalselt kui mitteverbaalselt: vaatab näidatavat asja ning ütleb *jah*. Järgneda võib täpsustav küsimus, mis osutab isa soovile teemat edasi arendada;
- isa reageerib ainult verbaalselt: ütleb *jah*, aga ei vaata lapse poole. Lapsele piisab niisugusest reaktsioonist;
- üks lapse *vaata* on suunatud emale (isa on toast ära läinud), kes reageerib ainult mitteverbaalselt, pilku tõstes.

3.1.2. Modaalsete konstruktsioonide sisaldavad väitlused

Modaalsete konstruktsioonide kasutas isa 37 korda, laps ja ema kumbki üks kord. Modaalverbi sisaldav direktiiv on (vähemalt formaalselt) orienteeritud vastuvõtja võimalusele või soovile direktiivi täita.

27 juhul ei viidata otseselt agendile, kasutades konstruktsioone *ei tohi, tuleb, (on) vaja + da-tegevusnimi* ning *peab, peaks + ma-tegevusnimi*. Otsese agendiviite puudumine pehmendab direktiivi (vt Metslang 2004: 250). Neljal juhul on agendiks kuulaja (*sa pead + ma-tegevusnimi, võid + da-tegevusnimi*), seitsmel juhul kõneleja ja kuulaja koos (*peame, me ei peagi + ma-tegevusnimi, saame + da-tegevusnimi*), ühel juhul kõneleja ise (*ma pean + ma-tegevusnimi*).

Modaalverbi sisaldavad direktiivid pigem väljendavad juhiseid või ettepanekuid edasiseks tegevuseks kui nõuavad kohest tegutsemist. Need direktiivid jagunevad kahte rühma.

Osa direktiive esitatakse paralleelselt verbaalselt ja mitteverbaalselt, näiteks osutab isa samal ajal sõrmega või käärriotsaga paberil olevale kujundile, võtab liimi, paneb raamatu lapse ette lauale, et laps vaataks joonist.

Teised direktiivid esitatakse ainult verbaalseid vahendeid kasutades. Neist omakorda on osa üldisemad direktiivid, mis ei ole otseselt seotud ninasarviku tegemisega (nt *sa pead ikka `vaatama kas seal `teisel pool on `vajalikud asjad*). Teise osa direktiivide puhul uurib isa enda käes olevat detaili või joonist ning annab juhiseid hilisemaks tegevuseks.

Isa algatatud direktiivisekvents jätkub järgmiselt.

Ühtedel juhtudel nõustub laps direktiiviga. Kui käsklause puhul oli eelistatud järelliikmeks vastuvõtja tegevus, siis modaallausete puhul direktiivi tavaliselt kohe ei täideta.

Näites (3) lepitakse kokku edasine tegevus. Isa küsib, kumb hakkab liimima. Laps soovib, et isa liimiks. Isa püüab last protsessi kaasata, tehes kõigepealt ettepaneku liimimist vaadata, ning seejärel paneb ette, et laps võiks mõnda detaili liimimisel kinni hoida. Laps nõustub, kuid isa algatab üleküsimisega paranduse: *`sobib niimodi*. Laps viib paranduse läbi tõusva intonatsiooniga partikliga *jaa*.

(3) I: kas `sina (.) liimid või `mina liimin.

(0.4)

L: sina.

(1.0)

I: ja sina `vaatad kuidasmoodi ma `liimin.

(0.3)

L: jah.

(0.5)

I: **.hhhhh mõne `koha pääle** ((I paneb paberitüki lauale, võtab liimi, hakkab pudelit lahti keerama)) **võid teha sellist asja et oiad oma: `väikse sõrmega teda** ((L tõstab korraks pilgu I käes olevale liimipudelile)) **`kinni.**

(0.5)

L: jah

(0.4)

I: `sobib niimodi. ((I paneb liimipudeli korgi lauale))

(.)

L: jaa?

Teiseks võib laps direktiivi täitmisest keelduda. Keeldumise kohta oli kaks näidet.

Näites (4) teeb laps ettepaneku liimima hakata. Isa nõustub sellega ja esitab lapsele suunatud direktiivi *s=sa pead `liimi tooma*. Pärast 1,3-sekundilist pausi algatab laps vahesekvensi küsimusega *aga ma=i=tea `kust*. Isa vastusele *kapist* järgneb jällegi pikk paus ning lapse parandusealgatus *`kõrgelt=või*. Isa täpsustab liimi asukohta. Järgmises voorus keeldub laps direktiivi täitmast, esitades omakorda uue direktiivi: *too `sina*. Voor on vormistatud kui mitte-eelistatud: eelneb 2,4-sekundiline paus ning keeldumist/palvet põhjendatakse. Seletusi või põhjendusi kasutatakse ootusvastase, mitte-eelistatud või mittekooperatiivse tegevuse puhul sageli, et muuta see kaasvestleja jaoks aktsepteeritavaks (Heritage 1988), seda nii naabruspaari järelliikmete kui ka esiliikmete puhul (nt palvetes) (Antaki 1994, Schegloff 2007, Taleghani-Nikazm 2006). Mehhiko laste mittenõustuvaid/keelduvaid vastuseid uurinud Rosa Graciela Montes (2009) on leidnud, et lapsed kasutavad ühelt poolt eri tüüpi pehmendavaid vahendeid (edasilükkamine, seletu-

sed, põhjendused), kuid teiselt poolt tagasilükkamist või keeldumist tugevdavaid strateegiaid (otsene vastuvaidlemine, keelduja soovide või vajaduste rõhutamine). Eri strateegiate kasutamine oleneb aktiitüübist, millele reageeritakse, ning osalejate õigustest/kohustustest ja vanuse- ja staatussuhetest. Meie näites kasutas laps nii otsesest keeldumist (*ei*) kui ka pehmendavat põhjendust. Analüüsitud vestluses on see ainus palve, mida põhjendatakse. Teisi käskivas kõneviisis direktiive ei pehmentata (sama on leidnud ka Metslang 2004), pehendamiseks kasutatakse muid vahendeid nagu modaalsed konstruktsioonid, küsilause vorm jms.

Keeldumine kutsub omakorda esile reaktsiooni (vt Karrebæk 2010). Järgnevad isa algatatud vahesekventsidsid, isa aktsepteerib keeldumist ja toob ise liimi.

- (4) L: liimime `kohe.
(0.8)
I: liimime `kohe.
(.)
L: mhmh
(0.3)
I: **s=sa pead `liimi tooma.**
(1.3)
L: aga ma=i=tea `kust. ((L pöörab pilgu oma käes olevale tükile))
I: kapist.
(1.9)
L: `kõrgelt=või.
(0.5)
I: no säält=õõõõõ kus need `liimid on seal::: `nurgas ((L vaatab korraks I-le otsa)) on selline
(2.4) ((L paneb käed näo juurde, pöördub kõrvale))
L: ei too `sina see on natuke ((L pöörab pilgu oma tükile)) liiga `kõrgel.
(.)
I: se=on `kõrgel=vä. ((I võtab laualt käärid, hakkab oma tükki lõikama))
(0.5)
L: < mhmh >
(6.4) ((I lõikab, L vaatab hajevil enda ette, sügab nina alt))
I: mida `sina niikaua teed. ((I paneb käärid lauale))
(1.9) ((L vaatab oma tükki))
L: ootan.
(2.3)
I: sul `on ((L pöörab pilgu alla)) `tegevus sis, `ootamise `tegevus.
(0.3)
L: \$ jah. \$ ((L tõstab pilgu oma tükile))
(1.1)
I: teeme nii, (1.0) ma tulen `kohe tagasi. ((I tõuseb püsti, läheb teise tuppa))

Kolmandaks ei pruugi laps direktiivile reageerida. Järelliikme said direktiivid, mis esitati nii verbaalseid kui mitteverbaalseid vahendeid kasutades: isa näitas lapsele konkreetselt, mida teha. Kui isa aga annab juhiseid hilisemaks tegevuseks joonist

või enda käes olevat detaili uurides, kusjuures agendile ei viidata või on agendiks kõneleja ja kuulaja mõlemad, ei tõlgenda laps isa voores esiliikmena, millele peaks reageerima. Isa omakorda ei osuta mingil viisil, et ta soovib järelliiget saada. Vähestes näidetes on eksplitsiitselt väljendatud, et tegevus ei toimu kohe (*ja `see tuleb `pärašt < `sija saada. >; nii, `seda peab ka `kuidagimoodi `voltima pärašt*). Paaris näites algatab laps paranduse, kuid pärast parandussekventsi lõppu direktiivile järelliiget ei anna.

Näites (5) uurib isa üht ninasarviku detaili, võrreldes seda joonisega. Laps lõikab välja teist detaili ning esitab küsimuse selle kohta.

(5) ((I paneb paberitüki käest kaugemale lauale, võtab teise tüki kätte. L lõikab enda käes olevat detaili.))

I: **nii, `seda peab ka `kuidagimoodi `voltima pärašt.** ((I uurib käes olevat tükki ja joonist))

(2.3)

L: kas selle `musta sis lõikan `välja. ((L pöördub I poole, näitab käes olevat lehte, osutab kujundile kääriotsaga))

Neljas rühm on piirijuhtum, mis ei mahu traditsioonilisse naabruspaarisüsteemi. Naabruspaari definitsiooni kohaselt on esiliige ja järelliige eri kõnelejate esitatud (Schegloff, Sacks 1973: 295). Analüüsitava vestluses oli ka selliseid isa direktiive, mille ta ise täitis lapse nõusolekut ootamata (6). Iseloomulikud on direktiiviketid: samas voores järgneb üksteisele mitu direktiivi, mis saavad järgnevat tegevusi.

(6) I: **siin on `niimodi=et** ((I paneb käärid lauale)) **(o.6) sin on vaja hakata teda natukene `voltima.**

(7.9) ((I voldib, L vaatab käsipõsakil tema tegevust))

I: nii, (o.3) ((I võtab kaugemalt laualt videokasseti karbi, paneb enda ette lauale)) võtame `selle, (1.1) voldime siin `peal.

(16.7) ((I voldib, L vaatab käsipõsakil tema tegevust))

Laps kasutas modaalselt konstruktsiooni (*tuleb + da*-tegevusnimi) üks kord, algatades sellega paranduse. Isa viis paranduse läbi ja selgitas edasist tegevust.

3.1.3. Modaalkonstruktsioonita väitlause

Mitmuse 1. isikus väitlased väljendavad ettepanekuid, juhatades sisse uue tegevuse või järjestades järgmised tegevused. Isa vormistas sel viisil 11, laps 5 direktiivi. Niisuguste direktiivide adressaadiks on nii kõneleja kui kuulaja. Järelliikmeks on valdavalt nõustumine (*jah*, kordus), millele võib veel järgneda esiliikme ütleja kinnitus. Nõustumist näitab ka isa direktiivi täiendamine lapse poolt: laps väljendab arusaamist, et sel viisil tegutsemine on vajalik.

Kui ettepaneku ühiseks tegevuseks teeb isa, tegutseb ta pärast lapse nõusoleku saamist ise edasi. Näites (7) teeb isa ettepaneku sarve ja pea vahele liimi panna. Laps nõustub ettepanekuga ning isa kordab tema nõustuvat voores sõna-sõnalt. Laps lõikab samal ajal teist detaili välja, isa liimib ise sarve ja pea kokku.

(7) I: **paneme vahele `liimi `ka.**

(1.2)

L: siis ta `jääb.

(0.3)

I: siis ta `jääb,

(73.2) ((I urgitseb noaga pea kallal, liimib. L lõikab, ei vaata I tegevust))

On aga ka selliseid näiteid, kus direktiivile järelliiget ei anta ning järelliikme puudumisele ei osutata kui ootusvastasusele. Samuti on mõned näited, mille puhul isa täidab direktiivi ise ilma lapse nõustumist ootamata (vt näide (6): *võtame `selle, (1.1) voldime siin `peal.*)

Lapse ettepanekutele kohest tegevust ei järgne. Ühte direktiivi (vt näide (4): *liimime kohe*) pole võimalik kohe täita, enne tuleb teisest toast liim tuua. Teistes näidetes reastab laps edaspidised tegevused. Isa nõustub sellega või ei reageeri direktiivile.

Ainsuse 2. isikus väitlused väljendavad käske. Isa esitas niisuguses vormis kaks direktiivi. Üks neist on määratud koheseks täitmiseks. Laps nõustub direktiiviga, algatab paranduse ja pärast parandussekventsi lõppu täidab direktiivi.

Teises direktiivis (8) on eksplitsiitselt väljendatud, et see tuleb täita hiljem. Laps esitab küsimuse *miks mina*, eelkõneleja juttu vaidlustades ja küsija arvates ebaõiglusele selgitust nõudes (vt Laanesoo 2010: 54), sisuliselt keeldudes direktiivi täitmisest. Isa hakkab küsimusele vastama, kuid ei lõpeta vooru. Laps esitab nüüd keeldumise põhjuse. Eemal istuv ema teeb ettepaneku kasutada PVA-liimi, toetades lapse arvamust, et tavaline paberiliim ei liimi piisavalt tugevalt. Isa võtab ema ettepaneku vastu ja seejärel on ka laps nõus direktiivi täitma (*liimime `kohe.*)

(8) ((I võtab laualt käärid, lõikab käes olevat tükki. L tõstab enda käes oleva tüki kõrgemale ja vaatab seda, siis paneb käed koos paberitükiga lõua juurde ja pöörab pilgu I tegevusele. I paneb käärid lauale.))

I: **`nii, (0.8) `pärast paned siia liimi `vahele,** ((L pöörab pilgu enda käes olevale tükile, mõlemad vaatavad oma paberitükki ja keerutavad seda käes))

(1.2)

L: `miks `mina. ((mõlemad vaatavad oma paberitükki ja keerutavad seda käes))

(1.0)

I: < sebarast=et > ((mõlemad vaatavad oma paberitükki ja keerutavad seda käes))

L: äkki see tuleb jälle varsti `lahti. ((mõlemad vaatavad oma paberitükki ja keerutavad seda käes))

(0.5)

E: äkki peaks ((L pöörab pilgu E-le)) seda Peve `aa liimiga tegema see paberil `liim plöksatab ((I pöörab pilgu E-le)) varsti `lahti ma arvan. ((L pöörab pilgu enda käes olevale tükile))

(0.3)

I: see. ((I pöörab pilgu oma paberitükile, tõstab selle korraks kõrgemale)) (5.8) ((mõlemad vaatavad oma paberitükki ja keerutavad seda käes))

- I: võime `Peve`aaga ka `teha. (2.5) `nii? ((L tõstab pilgu I tegevusele))
 (3.5) ((I keerutab oma tükki käes, L vaatab tema tegevust))
 L: liimime `kohe.
 (0.8)
 I: liimime `kohe.

3.1.4. Muid vormistusviise

Kolm isa direktiivi on vormistatud **üldküsilausena**. Ka need väljendavad ettepanekuid. Erinevalt käskivas kõneviisis direktiivist on küsimusena vormistatud direktiiv orienteeritud sellele, et vastuvõtja võib mitte tahta direktiivi täita. Kahe küsimuse agendiks on nii kõneleja kui kuulaja (*kas nüüd (.) paneme (0.7) `sarve kokku või.; nüi, kas paneme siia liimi `vahele=vä.*), ühe küsimuse agendiks kuulaja (*taad midagi `kleepida.*). Nagu mitmuse 1. isikus väitlauseliste ettepanekuteגי puhul nõustub laps ettepanekuga ning isa sooritab tegevuse ise.

Üks isa käsk (9) on vormistatud **verbita fraasina**. Ninasarviku üks osa on kokku liimitud ning isa annab lapsele kleepimiseks järgmise detaili, seda lapse poole sirutades ja öeldes `see ka. Laps alustab uut alateemat enda väljalõigatud kujundit otsides ning isa vastuse ajal täidab direktiivi, vajutab liimitud tüki kokku.

- (9) I: näed, (.) `ilusasti jäi `kinni ka. (0.8) ((keerutab tükki käes)) kohe ma annan sulle seale `teise poole `ka. ((võtab liimi, hakkab liimima)) (6.3) nii. ((pane liimi lauale)) (1.0) `see ka. ((sirutab tüki L poole)) (0.6)
 L: `kuhu=se `kaaren nüüd jäi. (0.4)
 I: ma=i=tea. ((L vajutab isa käes olevat tükki)) (0.8) pärast `otsime.

Vaadeldud vestluses oli kaks isa **pakkumist ainsuse 1. isikus**. Searle'i liigituse järgi ei kuulu need direktiivide hulka, kuid TÜ dialoogiaktide tüpoloogias (Hennoste, Rääbis 2004) on ka endast lähtuvad aktid, mis ootavad partneri nõustumist, arvatud direktiivide hulka. Analüüsitud näidetes ootab isa enne tegutsemist lapse nõusolekut (*tead mina `lähen ja `lõikan ned `noaga: ned `augud siia `sisse, (.) `sobib.*)

3.2. Direktiivid naabruspaari järelliikmena

Naabruspaari järelliikmena väljendavad direktiivid vaadeldavas vestluses nõustumist, lubamist, palvet, keeldu, juhust ja ettepanekut. Nüisuguses positsioonis oli 11 isa ja 4 lapse direktiivi. Direktiivid on järelliikmeks küsimusele või ettepanekule. Järelliige on omakorda sageli uue naabruspaari esiliikmeks. Vormistusviisidest on kasutusel käskiv kõneviis (käsklause), modaalseid konstruktsioone sisaldavad väitlused, ainsuse 2. isikus ning mitmuse 1. isikus väitlused (vt tabel 2).

Tabel 2. Naabruspaari järellikmena esinevate direktiivide vormistus

Vormistusviis	Isa	Laps	Kokku
Käsklause	4	1	5
Modaalset konstruktsiooni sisaldav väitlause	3	1	4
Väitlause mitmuse 1. isikus	2	2	4
Väitlause ainsuse 2. isikus	2	–	2
Kokku	11	4	15

Käskivas kõneviisis oli neli isa direktiivi ja üks lapse direktiiv. Nagu on leidnud Leelo Keevallik (2008), esineb käskiva kõneviisi vorm naabruspaari järellikmes eelkõige küsimuse vastusena ning tema põhiline funktsioon on eelnevas voorus ette pandud tegevusega nõustumine. Küsimuse vastusena kasutas isa käskivat kõneviisi ka minu analüüsitud vestluses.

Näites (10) küsib laps väljalõigatava detaili kohta selgitust. Metslang (1981: 30) käsitleb seda tüüpi küsimusi kaalutlusküsimustena, mis annavad vastajale õiguse tegutsemist lubada, soovitada, käskida või keelata. Isa kasutab vastuses käskivas kõneviisis verbi *lõika*, mis annab loa tegutseda, ja lisab täpsema selgituse. Laps üritab selgitust katkestada valjuhäälsel protestiga, et ta on juba aru saanud.

- (10) L: kas selle `musta sis lõikan `välja. ((L pöördub I poole, näitab käes olevat lehte, osutab kujundile kääriotsaga))
 (1.4) ((I vaatab L käes olevat lehte, paneb paberitüki käest ära, võtab käärid))
 I: .hhhhhhh (0.5) **eee `süia** ((I võtab L käest lehe ära)) (.) **`lõika, vaata `näed, (.) siin on seline** ((I hakkab lõikama)) (.) **must `kriips, sis=se tähendab se[da]**
 L: [JAA] MA= `TE[AN MA= `TEAN.]
 I: [et et] `lõikad selle kuni (1.0)
 ((I osutab kääriotsaga kujundile)) kuni `siiamani, aga seda `välja ei `lõika. ((I veab kääriotsaga mööda kujundit)) (.) sebarast `siit lähed edasi näed siit selle ((I võtab paberi kääride vahele, aga ei lõika))
 L: JAA MA `TEAN MA `TEAN MA SAIN `ARU. ((I annab paberi L-le))
 I: selge.
 (0.4)
 L: MA SAIN JUBA `ENNEM aru.

Isa kasutab käskivat kõneviisi ka keelu vormistamisel (*et kas `sinna peab ka sellise `lõike tegema. / mt=.hh ära `praegu `tee.*).

Laps vormistab käskivas kõneviisis isa käsule reageeriva keelduva vooru (vt näide (4): *ei too `sina see on natuke liiga `kõrgel.*). Voor algab eitussõnaga, seejärel esitab laps palve, et isa liimi tooks, ja põhjendab oma keeldumist ja palvet. Lapse voor on omakorda uue naabruspaari esiliige, mille järellikmeks on isa tegevus (liimi toomine).

Modaalsed konstruktsioonid (*tuleb + da-tegevusnimi, ei tohi + da-tegevusnimi, ei või*) on vastuseks tegevusettepanekule või küsimusele. Isa kasutas sel viisil vormistatud direktiive kolm korda, laps üks kord. Isa voor algab kõikides näidetes nõustuva partikliga *jah*, sellele järgneb ettepanekuga nõustumine seda korrates või ümber sõnastades ning seletus või põhjendus. Laps kasutas modaalselt konstruktsiooni vastuses isa kaalutlusküsimusele.

Väitlauseid ainsuse 2. isikus on vastuseks küsimusele ja väljendavad juhi-seid (*sebärist `siit lähed edasi näed siit selle*).

Väitlauseid mitmuse 1. isikus on samuti küsimuse vastuseks või väljendavad ettepanekuga nõustumist. Nad on omakorda uue naabruspaari esiliikmed (ettepanekud), millele järgneb nõustumine või tegevuse läbiviimine (vt näide (4): *liimime `kohe. / liimime `kohe. / mhmh*).

4. Kokkuvõte

Direktiivide suur hulk analüüsitavas vestluses on tingitud sellest, et suhtlus on orienteeritud eesmärgi täitmisele (vt Vine 2009, Craven, Potter 2010). Isa uurib tööjuhendit ja juhendab last. Väga selgelt tuleb välja lapsevanema ja lapse ebasüm-meetria: isa esitab direktiive märgatavalt rohkem kui laps.

Direktiivid struktureerivad dialoogi: isa (harvem laps) annab korralduse/juhise järgmiseks tegevuseks või järjestab edasised tegevused. Vaadeldavas vestluses esinevad direktiivid nii naabruspaari esi- kui järeliikmena.

Naabruspaari esiliikmena väljendavad direktiivid käsku, palvet, keeldu, juhust, ettepanekut ja pakkumist. Kesksed vormistusvõtted on modaalsed konstruktsioonid ja käskiv kõneviis, vähem kasutatakse muid väitlauseid ja küsilauseid.

Erinevalt vormistatud esiliikmed kutsuvad esile eri tüüpi järeliikmeid. Käskivas kõneviisis direktiivid on orienteeritud täitmisele ning täidetakse mitteverbaalselt. Kui laps ei täida direktiivi isa soovitud viisil, kordab isa direktiivi tugevamal kujul, kuni saavutab eesmärgi. Imperatiivi vormis direktiiv näitab, et kõneleja on õigus-tatud kuulaja tegevust suunama.

Modaalverbi sisaldavad direktiivid pigem väljendavad juhiseid või ettepanekuid edasiseks tegevuseks kui nõuavad kohest tegutsemist. Vähemalt formaalselt on nad orienteeritud vastuvõtja võimalusele või soovile direktiivi täita. Järeliikmeks on enamasti nõustumine, direktiiv täidetakse kohe vaid vähestes näidetes. Muude väitlauseliste ning küsilauseliste direktiivide tüüpiliseks järeliikmeks on samuti nõustumine.

Norm, et eelistatud järelliige on tegevus või nõustumine, ei määra aga tegelikku vastust. Vestluses on ka niisuguseid direktiive, mida laps keeldub täitmast. Isa aktsepteerib keeldumist ning täidab direktiivi ise või juhendab last selle täitmisel.

Direktiivid on tihedalt seotud kaasneva tegevusega. Kui modaalse konstruktsiooni abil moodustatud või *meie*-vormis direktiiv esitatakse paralleelselt verbaalselt ja mitteverbaalselt (nt isa osutab joonisele või ulatab detaili lapse poole), tõlgendab laps seda kui esiliiget ning annab järeliikme. Kui direktiiviga mitteverbaalselt vest-luskaaslasele suunatud tegevust ei kaasne, siis sellele järelliiget ei anta ning esimene kõneleja ei osuta järeliikme puudumisele kui ootusvastasusele.

Traditsioonilises naabruspaaride käsitluses on esiliige ja järelliige eri kõnelejate esitatud. Analüüsitavas vestluses on ka niisuguseid näiteid, mille puhul isa täidab direktiivi ise lapse nõusolekut ootamata.

Naabruspaari järelliikmena väljendavad direktiivid vaadeldavas vestluses nõustumist, lubamist, palvet, keeldu, juhust ja ettepanekut. Direktiivid on järelliikmeks küsimusele või ettepanekule. Järelliige on omakorda sageli uue naabruspaari esiliikmeks. Vormistusviisidest on kasutusel käskiv kõneviis, modaalsed konstruktsioonid, väitlused ainsuse 2. ning mitmuse 1. isikus.

Analüüs näitab, et direktiive on oluline süstemaatiliselt käsitleda koos kaasneva tegevusega. Edaspidi tuleks uurida direktiivisekventse nii vabas argivestluses kui ka muudes eesmärgile suunatud situatsioonides; nii lapsega suhtlemisel kui ka niisugustes vestlustes, milles ei kajastu lapse ja lapsevanema ebasümmeetria.

Transkriptsioonimärgid ja lühendid

.	langev intonatsioon
,	poollangev intonatsioon
?	tõusev intonatsioon
(.)	mikropaus (0.2 sek või lühem)
(0.5)	pausi pikkus sekundites
`sõna	rõhutamine
[]	pealerääkimine
=	kahe iseseisva üksuse kokkuhääldamine
SÕNA	valjem löik
< >	aeglustatud löik
\$ \$	naerev hääl
e::i	hääliku venitus
si-	poolelijäänud sõna
.hh	sissehingamine
mt	matsutamine
(())	transkribeerija kommentaar
I	isa
L	laps
E	ema

Viidatud kirjandus

- Andersen, Elaine 1990. *Speaking with Style. The Sociolinguistic Skills of Children*. London: Routledge.
- Antaki, Charles 1994. *Explaining and Arguing: Social Organization of Account*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Aronsson, Karin; Cekaite Asta 2007. Getting things done in family life – Directive trajectories and moral order. – 10th International Pragmatics Conference, Göteborg, 8–13 July 2007, Abstracts, 140.
- Aronsson, Karin; Thorell, Mia 1999. Family politics in children's play directives. – *Journal of Pragmatics*, 31 (1), 25–47. [http://dx.doi.org/10.1016/S0378-2166\(98\)00050-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00050-2)
- Blum-Kulka, Shoshana 1987. Indirectness and politeness in requests: same or different? – *Journal of Pragmatics*, 11 (2), 134–146. [http://dx.doi.org/10.1016/0378-2166\(87\)90192-5](http://dx.doi.org/10.1016/0378-2166(87)90192-5)
- Brown, Penelope; Levinson, Stephen 1987. *Politeness. Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Couper-Kuhlen, Elizabeth; Selting, Margret 1996. Towards an interactional perspective on prosody and a prosodic perspective on interaction. – M. Selting, E. Couper-Kuhlen (Eds.). *Prosody in Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press, 11–56.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth; Selting, Margret 2001. Introducing interactional linguistics. – M. Selting, E. Couper-Kuhlen (Eds.). *Studies in Interactional Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1–22.
- Craven, Alexandra 2010. Children's responses to directives: embodied compliance and verbal resistance. – International Conference on Conversation Analysis ICCA10, Mannheim, 4–8 July 2010, Abstracts, 58–59.
- Craven, Alexandra; Potter, Jonathan 2010. Directives: Entitlement and contingency in action. – *Discourse Studies*, 12 (4), 419–442. <http://dx.doi.org/10.1177/1461445610370126>
- Curl, Traci; Drew, Paul 2008. Contingency and action: A comparison of two forms of requesting. – *Research on Language and Social Interaction*, 41 (2), 129–153. <http://dx.doi.org/10.1080/08351810802028613>
- Drew, Paul 1984. Speakers' reportings in invitation sequences. – J. M. Atkinson, J. Heritage (Eds.). *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 129–151.
- Ervin-Tripp, Susan M. 1976. Is Sybil there? The structure of some American English directives. – *Language in Society*, 5 (1), 25–66. <http://dx.doi.org/10.1017/S0047404500006849>
- Fukushima, Saeko 1996. Request strategies in British English and Japanese. – *Language Sciences*, 18 (3-4), 671–688. [http://dx.doi.org/10.1016/S0388-0001\(96\)00041-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0388-0001(96)00041-1)
- Gerassimenko, Olga; Hennoste, Tiit; Kasterpalu, Riina; Koit, Mare; Rääbis, Andriela; Strandson, Krista; Valdisoo, Maret; Vutt, Evely 2007. Kliendi soovide automaatne tuvastamine eestikeelsetes infodialoogides. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 3, 135–154.
- Gerassimenko, Olga; Kasterpalu, Riina; Koit, Mare; Rääbis, Andriela; Strandson, Krista 2010. Direktiivsed aktipaarid eestikeelsetes infodialoogides ja nende automaatne tuvastamine. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 6, 67–86. <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa6.05>
- Gleason, Jean B. 1987. Sex differences in parent-child interaction. – S. U. Philips, S. Steele, C. Tanz (Eds.). *Language, Gender, and Sex in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 189–199.
- Goffman, Erving 1981 [1979]. Footing. – *Forms of Talk*. Oxford: Basil Blackwell, 124–159.
- Goodwin, Marjorie Harness 1990. *He-Said-She-Said: Talk as Social Organization among Black Children*. Bloomington: Indiana University Press.
- Goodwin, Marjorie Harness 2006. Participation, affect, and trajectory in family directive/response sequences. – *Text and Talk*, 26 (4-5), 515–543. <http://dx.doi.org/10.1515/TEXT.2006.021>
- Hakulinen, Auli; Selting, Margret (Eds.) 2005. *Syntax and Lexis in Conversation: Studies on the Use of Linguistic Resources in Talk-in-Interaction*. Amsterdam: John Benjamins.
- Heinemann, Trine 2006. Will you or can't you?: Displaying entitlement in interrogative requests. – *Journal of Pragmatics*, 38 (7), 1081–1104. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2005.09.013>
- Hennoste, Tiit; Koit, Mare; Rääbis, Andriela; Strandson, Krista; Valdisoo, Maret; Vutt, Evely 2003. Directives in Estonian information dialogues. – V. Matoušek, P. Mautner (Eds.). *Text, Speech and Dialogue. Proceedings of the 6th International Conference, TSD 2003, České Budějovice, Czech Republic, 8.–12.09.2003*. Berlin: Springer, 406–411.
- Hennoste, Tiit; Lindström, Liina; Rääbis, Andriela; Strandson, Krista; Vellerind, Riina 2001. vä ja teised. Ühe vestluse pisanalüüs. – R. Kasik (Toim.). *Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks*. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 17. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 90–112.

- Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela 2004. Dialoogiaktid eesti infodialoogides: tüpoloogia ja analüüs. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Heritage, John 1988. Explanations as accounts: a conversation analytic perspective. – C. Antaki (Ed.). *Analyzing Everyday Explanations: a Casebook of Methods*. London: Sage, 127–144.
- Huls, Erica; van de Peppel, Anne-Lies; van Wijk, Carel 2007. The development of a directive repertoire. – 10th International Pragmatics Conference, Göteborg, 8–13 July 2007, Abstracts, 21–22.
- Karrebæk, Marthia 2010. Refusal sequences in kindergarten interaction. – International Conference on Conversation Analysis ICCA10, Mannheim, 4–8 July 2010, Abstracts, 246–247.
- Kasterpalu, Riina; Gerassimenko, Olga 2006. Vestlusanalüüs. – I. Tragel, H. Õim (Toim.). *Teoreetiline keeleteadus Eestis 2*. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised, 7. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 112–126.
- Keevallik, Leelo 2002. Grammatika suhtluses. – R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste, H. Õim (Toim.). *Teoreetiline keeleteadus Eestis*. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised, 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 89–104.
- Keevallik, Leelo 2003. From Interaction to Grammar: Estonian Finite Verb Forms in Conversation. *Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia*, 34. Uppsala.
- Keevallik, Leelo 2005. Suhtluskeele uurimine partiklistunud verbivormide näitel. – *Keel ja Kirjandus*, 7, 8, 535–548, 630–642.
- Keevallik, Leelo 2008. Käskiv kõneviis nõustuvas voorus ja vastuste tüpoloogia. – *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 54 (2007), 94–106.
- Laanesoo, Kirsi 2010. Ümberpööratud polaarsusega küsimused eesti argivestluses. *Magistritöö*. Käsikiri TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.
- Law, Chung Wa 2009. The use of request strategies in Cantonese school aged children. – 11th International Pragmatics Conference, Melbourne, 12–17 July 2009, Abstracts, 270.
- Leung, Cheung-Shing Sam; Wong, Lornita 2009. Use of request strategies in Cantonese-speaking preschool children. – 11th International Pragmatics Conference, Melbourne, 12–17 July 2009, Abstracts, 272.
- Liddicoat, Anthony J. 2007. *An Introduction to Conversation Analysis*. New York: Continuum.
- Malahhov, Mariliis 2011. Rollide võtmine ja pakkumine 3–4-aastaste eesti laste rollimängus. *Magistritöö*. Käsikiri TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.
- Márquez Reiter, Rosina 2000. *Linguistic Politeness in Britain and Uruguay: a Contrastive Study of Requests and Apologies*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Metslang, Helle 1981. *Küsilause eesti keeles*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Metslang, Helle 2004. Imperative and related matters in everyday Estonian. – *Linguistica Uralica*, 4, 243–256.
- Mihkels, Krista 2011. Õpetaja algatatud parandussekventsids eesti algkoolitundides: kõne ja mittevokaalse suhtlusmodaalsuse kasutamine. *Käsikiri autori valduses*.
- Montes, Rosa Graciela 2009. Rejections and refusals: An analysis of children's dispreferred responses. – 11th International Pragmatics Conference, Melbourne, 12–17 July 2009, Abstracts, 127–128.
- Ochs, Elinor; Schegloff, Emanuel A.; Thompson, Sandra A. (Eds.) 1996. *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pajusalu, Karl; Pajusalu, Renate 2004. The conditional in everyday Estonian: It's form and functions. – *Linguistica Uralica*, 4, 257–269.
- Pomerantz, Anita 1984. Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes. – J. M. Atkinson, J. Heritage (Eds.). *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 57–101.

- Sacks, Harvey 1987 [1973]. On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation. – G. Button, J. R. E. Lee (Eds.). *Talk and Social Organisation*. Clevedon: Multilingual Matters, 34–69.
- Schegloff, Emanuel A. 1987. Between micro and macro: contexts and other connections. – J. C. Alexander, B. Giesen, R. Münch, N. J. Smelser (Eds.). *The Micro-Macro Link*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 207–234.
- Schegloff, Emanuel A. 1990. On the organization of sequences as a source of “coherence” in talk-in-interaction. – B. Dorval (Ed.). *Conversational Organization and its Development*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 51–77.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis*. Vol. 1. New York: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511791208>
- Schegloff, Emanuel A.; Sacks, Harvey 1973. Opening up closings. – *Semiotica* 8 (4), 289–327. <http://dx.doi.org/10.1515/semi.1973.8.4.289>
- Searle, John R. 1976. A classification of illocutionary acts. – *Language in Society*, 5 (1), 1–23. <http://dx.doi.org/10.1017/S0047404500006837>
- Searle, John R. 1979. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sidnell, Jack 2010. *Conversation Analysis. An Introduction*. Sussex: Wiley & Sons.
- Taleghani-Nikazm, Carmen 2006. *Request Sequences: The Intersection of Grammar, Interaction, and Social Context*. Amsterdam: Benjamins.
- Teemets, Helena 2010. Ettepanekute ja pakkumiste väljendamise eesti argidialoogides. Bakalaureusetöö. Käsikiri TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.
- Tulviste, Tiia 2001. Can variation in mother-child interaction be explained by context and collectivistic attitudes? – *Applied Psycholinguistics* 22 (4), 541–553. <http://dx.doi.org/10.1017/S0142716401004039>
- Vine, Bernadette 2009. Directives at work: Exploring the contextual complexity of workplace directives. – *Journal of Pragmatics* 41 (7), 1395–1405. <http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2009.03.001>
- Wingard, Leah 2006. Parents’ inquiries about homework: The first mention. – *Text and Talk* 26 (4-5), 573–596. <http://dx.doi.org/10.1515/TEXT.2006.023>
- Wootton, Anthony J. 1981. The management of grantings and rejections by parents in request sequences. – *Semiotica* 37 (1-2), 59–89. <http://dx.doi.org/10.1515/semi.1981.37.1-2.59>

Võrgumaterjalid

Suulise eesti keele korpus. <http://www.cl.ut.ee/suuline1/suulisekorpus/> (15.12.2011).

Andriela Rääbise (Tartu Ülikool) uurimisvaldkonnad on suuline kõne, telefonisuhtlus, dialoogide struktuur.

andriela.raabis@ut.ee

DIRECTIVE SEQUENCES IN A CONVERSATION OF FATHER AND DAUGHTER: A CASE STUDY

Andriela Rääbis

University of Tartu

This article studies directive sequences in the conversation of a father and his five-year-old daughter, using the methodology of interactional linguistics and concepts of conversation analysis. The analysis is based on a video recording of a conversation (42 minutes), during which paper rhinoceros is made. The father produced 92 directives and the child 15. The study shows that directives are bound up with concurrent action: verbal as well as non-verbal resources are implemented to construct an activity. Directives function both as first and second parts of adjacency pairs. Directives that occur as first pair parts express orders, requests, prohibitions, instructions, proposals and offers. The main devices for the expression of directives as first pair parts are modal constructions and the imperative. Differently formulated directives elicit various types of reactions. Directives expressed by the imperative typically elicit an activity. Directives constructed using other means typically make verbal compliance relevant as the next action. Directives as second pair parts express compliance, permissions, requests, prohibitions, instructions and proposals. They occur as responses to questions or proposals.

Keywords: interactional linguistics, conversation analysis, child language, adjacency pair, directive, Estonian